

Hymylehti puhuu (homo)asiat halki

Keskustelu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä

Hymylehdessä vuosina 1967–1975

Oulun yliopisto Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

2.3.2023

Emilia Körkkö

SISÄLLYS

Johdanto	3
1. Kielletyn rakkauden aika (1967–1970)	8
1.1 Homoseksuaalit jalustalla	8
1.2 Vähemmistöjen monet kasvot	11
1.3 Postia! – risuja ruusuja ja Raamatun jakeita	12
2. Kaapista ulos (1971–1975)	15
2.1 ”Homoseksualisteja” ja ”lesbolaisia”	15
2.2 Transsukupuolisuus puheenaiheena	17
2.3 Fetissi, sairaus ja synty – vaiko sittenkin vain ominaisuus?	19
Loppulause	24
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	25

JOHDANTO

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudet sekä asema yhteiskunnassa ovat puhuttaneet jo vuosikymmenten ajan suuntaan ja toiseen. Mediassa käytävä keskustelu on muuttunut positiivisempaan ja inklusiivisempaan suuntaan ja vähemmistöjen omat äänet pääsevät esille paremmin kuin koskaan ennen. Positiiviset muutokset olen huomannut myös omassa ystäväpiirissäni, jossa niin sanottua kaapista tulemistakaan ei nähdä enää mahdottomuutena. Keskustelu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä on kiivasta niin sosiaalisessa mediassa, kuin sanoma- ja aikakauslehdissä.

Asenteiden muutoksesta huolimatta Suomen lainsäädäntö ei vieläkään mahdollista tasa-arvoista asemaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistölle.³ Tästä esimerkkinä ovat ihmisoikeusjärjestö Seta ry:n poliittisessa ohjelmassaan vaatimat toimenpiteet. Näihin kuuluu muun muassa seksuaali- ja sukupuolikysymysten nostamista yleisesti myös politiikan agendalle tavoitteeksi.⁴ Lisäksi myös yhdenvertaisuusvaltuutettu Kristina Stenman on julkaissut kannanoton Suomen lainsäädännöstä koskien sukupuolen juridista vahvistamista.⁵ Niin sanotun translain muuttaminen Suomessa on noussut erityisesti vuoden 2021 jälkeen keskustelunaiheeksi, kun ”Oikeus olla” -kansalaisaloite meni läpi eduskunnassa. Syyskuussa 2022 translain uudistaminen kirjattiin eduskunnan ohjelmaan ja hallitus teki esityksen lainsäädännön muuttamisesta.⁶ Laki eteni eduskunnan käsittelyyn ja se hyväksyttiin alkuvuodesta 2023. Seksuaalivähemmistöihin liittyvä keskustelu on siis monin tavoin ajankohtainen ja myös sen historiallista taustaa on tämän vuoksi mielenkiintoista tutkia.

Päätutkimuskysymykseni tässä tutkielmassa on: Miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä keskusteltiin Suomessa vuosina 1967–1975? Lähestyn tätä kysymystä tarkastelemalla miten erityisesti homoseksuaalisuuden dekriminisoiminen vuonna 1971 vaikutti julkiseen keskusteluun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä? Millaisia muutoksia keskustelussa tutkimuskohteena olevina vuosina tapahtui ja mikä niitä selittää?

³ Seksuaalivähemmistöt ja yhdenvertaisuus <https://syrjinta.fi/seksuaalivahemmistot> . (Luettu 4.3.2023).

⁴ Seta Ry, poliittinen ohjelma. 5.9.2022 <https://seta.fi/ihmisoikeudet/poliittinen-ohjelma/> (Luettu 4.3.2023).

⁵ Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto sukupuolen vahvistamista koskevasta lainsäädännöstä <https://syrjinta.fi/-/yhdenvertaisuusvaltuutetun-lausunto-sukupuolen-vahvistamista-koskevasta-lainsaadannosta>. (Luettu 4.3.2023).

⁶ Hallituksen esitys HE 189/2022 vp.

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_189+2022.aspx. (Luettu 4.3.2023).

Lähdemateriaalinani ovat *Hymylehden* vuosikerrat 1967–1975. Rajaan tutkimuksen vuosiin 1967–1975, jotta saan mahdollisimman kattavan kuvan keskustelusta ennen ja jälkeen homoseksuaalisuuden dekriminisoinnin. Tämän lisäksi *Hymylehden* painotus 1960-luvun loppupuolelta vuoteen 1975 asti oli sensaatiojournalismi, kunnes uusi yksityisyydensuojalaki, niin sanottu *Lex Hymy*⁷ rajoitti lehden journalistista linjaa. Sensaatiojournalismin tarkoitus on herättää lukijan mielenkiinto yllättävillä ja uteliaisuutta herättävillä artikkeleilla, jotka saattavat käsitellä arkaluontoisia aiheita ja tabuja. Uusi laki teki yksityiselämää loukkaavan tiedon julkaisemisen joukkotiedotusvälineissä rangaistavaksi, mikä rauhoitti myös *Hymylehden* journalismin tyyliä.⁸

Hymylehti on Urpo Lahtisen perustaman Lehtimiehet Oy:n vuodesta 1959 julkaisema aikakauslehti, jota julkaistaan yhä nimellä *Hymy*. Vuosina 1967–1975 päätoimittajana toimi Urpo Lehtinen ja lehti ilmestyi kerran kuussa. Alun perin *Hymylehti* suunnattiin nuorille laadukkaana aikakauslehtenä, mutta kun tämä ei tuonut toivottavaa menestystä, muutettiin lehden suunta kohti aikuisille tarkoitettua yleisaikakauslehteä. *Hymylehteä* pidetään sensaatiohakuisen journalismin edelläkävijänä Suomessa.⁹ Se tarjoaa kiinnostavaa materiaalia aikakauden näkemyksistä, sillä kyseessä oli juorulehti. Juorulehtinä pidetään lehtiä, jotka julkaisevat intiimejä ja epäedullisia, joskus myös epätosia tietoja artikkeleissaan.¹⁰ Lehti halusi teksteillään järkyttää lukijaa ja toisaalta myös herättää lukijan kiinnostuksen, sillä se toi keskusteluun seksuaalivähemmistöistä puoltavia näkökulmia sekä antoi äänen vähemmistöille itselleen. *Hymylehti* tavoitti monet suomalaiset suurella levikillään, joka vuonna 1970 oli 435 407 kappaletta.¹¹ Vuoden 1968 ensimmäisessä lehdessä kerrottiin, että vuoden 1967 joulukuun painos oli 255 000 kappaletta, joka myytiin kokonaan loppuun.¹²

Pääasiallisena tutkimusmetodinä käytän kehysanalyysia. Kehysanalyysi on Erwing Goffmanin vuonna 1974 kehittämä tutkimusmetodi, jonka mukaan ihmisten välinen vuorovaikutus toimii aina jossain kehyksessä. Kehyksen kautta yksilöt tarkastelevat

⁷ Laki rikoslain 27 luvun muuttamisesta 908/1974.

⁸ Aho 2003, 333.

⁹ Aho 2003, 316-339.

¹⁰ ”Juoru” tav. jhk henkilöön liittyvä huhu, joka koskee jtk intiimejä t. epäedullista seikkaa.

Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy 2022. Linkistä:

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/juoru?searchMode=all> (Luettu 4.3.2023).

¹¹ Aho 2003, 319.

¹² ”Suomen suurin” (pk.) *Hymylehti* 1/1968.

ympäristöään. Nämä kehykset kertovat, millä tavalla tapahtumaan tulisi suhtautua. Kehykset voivat olla luonnollisia, yksilön ajatuksista ja teoista riippumattomia toimintoja, joihin ei voi omilla teoillaan vaikuttaa. Ne voivat myös olla sosiaalisia kehyksiä, joita yksilön omat ajatukset ja oletukset ohjaavat. Sosiaaliset kehykset ovat yksilön kontrolloitavissa, mutta usein kehykset, joiden kautta yksilö ympäristöään tarkastelee, ovat yhteiskunnan arvojen ja toimintatapojen määrittelemiä.¹⁴ Oletan tutkimuksessani, että yhteiskunnan arvojen ja lakien luomat kehykset vaikuttavat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä käytettävään kieleen ja kuvitukseen tutkimusajankohtana.

Lehteä tutkiessani poimin lehdestä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevat artikkelit, sekä niihin tulleet mahdolliset vastineet. Tyypillisin edellä mainittuja vähemmistöjä koskeva juttutyyppi oli henkilöhaastattelu. Hymylehti vastaanotti ja julkaisi yksityishenkilöiden lähettämiä tekstejä. Artikkelien lisäksi poimin lehdestä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä käsittelevät lehteen lähetetyt kirjeet, jotka tuovat esiin lukijoiden näkemyksiä ja mielipiteitä aiheista. Näillä poiminnoilla luon kokonaiskuvan siitä, millainen oli Hymylehden näkemys aiheeseen verrattuna yhteiskunnan määrittämään kehykseen. Esille nostamani artikkelit käyn läpi kronologisessa järjestyksessä saadakseni kuvan siitä, muuttuiko suhtautuminen ja juttujen tyyli tutkimusajanjakson kuluessa. Lehtiä olen selannut systemaattisesti käsin, sillä digitoituja aineistoja ei ollut saatavilla.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä tutkimusta tehtäessä on oleellista huomioida aiheen olevan useille henkilökohtainen joten sitä tulee lähestyä hienovaraisesti. Tutkimukseni ajanjakso sijoittuu vuosille 1967–1975 ja on näin ollen lähihistoriaa. Käsittelemiäni tapahtumia ja henkilöitä muistavia on yhä elossa. Artikkelit, jotka nostan esille ovat olleet julkisessa jaossa Hymylehdissä 1960–1970 -luvulla ja haastatellut henkilöt ovat itse määrittäneet, millä nimillä sekä kuinka avoimesti he asioista puhuvat. Artikkeleissa tai kirjeissä ei ole tunnistettavia tietoja, jos haastateltava tai mahdollinen kirjeen lähettäjä ei sitä ole halunnut.

Tutkimuksessa on huomioitava käsitteiden käyttö. Hymylehden käyttämä termistö on monilta osin vanhentunutta ja tietyt sanavalinnat koetaan nykyään loukkaaviksi eri ihmisryhmiä kohtaan. Tutkimuksen kannalta myös vanhentuneita sanoja on ajoittain käytettävä, jotta voidaan saada kuva keskustelun sävystä ja mahdollisesta muutoksesta.

¹⁴ Puroila 2002, 44-47.

Erityisesti sanan ”muutos” korvaaminen ”korjauksella” on merkittävää, sillä nykyisen käsityksen mukaan transsukupuolinen ei vaihda sukupuoltaan erilaisilla toimenpiteillä, vaan korjaa ulkomuotoaan ja fyysistä olemustaan vastaamaan sitä sukupuolta, jota kokee olevansa.¹⁵ Analysoin Hymylehden käyttämää termistöä lisää käsittelyluvuissa. Tutkimuksen teossa on otettava huomioon myös vähemmistönäkökulma sekä aiheen poliittisuus.

Hymylehteä ja sen suhtautumista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin on käsitelty osana muita tutkimuksia. Marko Aho käsittelee artikkelissaan Hymylehden nousua 1960-luvulla sekä sen tuomaa sensaatiojournalismia, jota ei Suomessa ollut ennen nähty. Artikkelissa Aho tarkastelee syitä Hymylehden suosion nousuun ja sen aloittamaan muutokseen suomalaisessa lehdistössä.¹⁶ Merkittävänä tutkijana suomalaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksessa nousee esiin Tuula Juvonen, joka on tehnyt useita eri tutkimuksia aiheeseen liittyen. Juvonen käsittelee Hymylehden merkitystä seksuaalivähemmistöille väitöskirjassaan *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*.¹⁷ Juvonen on myös tutkinut Hymylehden tapaa kertoa seksuaalivähemmistöistä Suomessa. Hänen tutkimuksensa keskittyy pääosin 1960-luvulle, mutta hän tarkastelee jonkin verran vuosia 1970 ja 1971. Juvonen sitoo pohdintansa myös tekemiinsä haastatteluihin sekä vertaa Hymyä muihin samakaltaisiin lehtiin. Hän keskittyykin väitöskirjassaan tutkimaan ja vertailemaan useita suomalaisia lehtiä ja niissä käytyä keskustelua seksuaalivähemmistöistä.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyviä lehtikirjoituksia 1970-luvulla on käsitelty myös Julius Juutisenaho pro gradu -tutkielmassaan. Aineistonaan Juutisenaho käyttää pääasiassa sanomalehtiä ja aikakauslehtiä ja niiden käymää keskustelua juuri dekriminälisöinnin aikaan vuosina 1970–1971, sekä myöhemmin homoseksuaalisuuden sairausluokituksen poistamisen aikaan 1979–1980.¹⁸

Esimerkkinä yhtä lehteä käsittelevästä tutkimuksesta nostan esille Aura Pusan pro gradu -tutkielman ”*Suurempaan vapauteenko?*” *Parisuhde ja seksuaalisuus Jallu-lehdessä*

¹⁵ Sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ajava yhdistys Trasek Ry määrittelee sukupuolen korjauksen näin: ”Sukupuolenkorjauksella tarkoitetaan niitä lääketieteellisiä ja juridisia toimenpiteitä, joiden avulla henkilö voi elää omassa sukupuolestaan.” Trasek Ry, sukupuolen korjaus <https://trasek.fi/perustietoa/sukupuolenkorjaus/>.

¹⁶ Aho 2003, 316-339.

¹⁷ Juvonen 2002, 105-114.

¹⁸ Juutisenaho, 2016.

vuosina 1958–1968. Pusa käsittelee lehdessä käytyä keskustelussa sen luomissa kehyksissä. *Jallu* myytiin vuonna 1969 Lehtimiehet Oy:lle, joka kustansi myös Hymylehteä. Jallusta Pusa on käsitellyt kirjoituksia, jotka ottavat kantaa homoseksuaalisuuden dekriminälisöinnin puolesta jo vuonna 1967.¹⁹ Jallu edustaa lehteä, jolla oli hyvin samankaltainen tapa kirjoittaa seksuaalialieista kuin Hymylehdellä. Sen kohdeyleisö oli kuitenkin pienempi, sillä se oli suunnattu erityisesti miehille.

1960-luku oli monella tavalla vallankumouksellista aikaa. Sotien tuoman niukkuuden ajan jälkeen kulutustavarasäännöstely oli poistunut ja markkinat vapautuivat paremmin kaikkien ihmisten saataville. Kun elintaso nousi, alkoi olla myös vapaa-aikaa ja kansa halusi käyttää ylimääräisen ajan huvitteluun ja rentoutumiseen. Nuorisokulttuuri toi oman mausteensa 1960-luvun maineeseen vapautumisen ja populaarikulttuurin nousun aikakautena. Nuoret kuluttivat yhä enemmän, seurasivat muotia ja nostivat mielipiteensä äänekkäämmiin esille. Seksuaalisuus ja sukupuolikysymys nousivat vapaammin keskusteluaiheeksi.²⁰ Erityisesti 1960-luvun loppupuolella seksuaalinen vapautuminen oli aihe, johon Hymylehdellä oli mahdollisuus tarttua. Hymylehti alkoikin vuosikymmenen loppupuolella julkaista asiallisten artikkeleiden mukana ”sensaatiota ja paljasta pintaa”²¹ erityisesti toimittaja Veikko Ennalan johdolla. Aiheet olivat omiaan herättämään keskustelua ja järkytystä lukijakunnassa. Voisi sanoa, että kaikki lukivat Hymylehteä, mutta kukaan ei myöntänyt lukevansa sitä.

¹⁹ Pusa 2013, 61- 63.

²⁰ Heinonen 2003, 113-119.

²¹ Aho 2003, 319.

1 KIELLETYN RAKKAUDEN AIKA (1967–1970)

Vielä 1960-luvulla homoseksuaalisuus ja homoseksuaaliset teot olivat suomessa rikosoikeudellisesti rangaistavia tekoja vuonna 1894 voimaan astuneen lain mukaan.²² Laittomuuden lisäksi homoseksuaalisuus, transsukupuolisuus ja transvetismi oli kaikki luokiteltu sairauksiksi. Tällaisessa yhteiskunnassa ja ilmapiirissä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen elämä oli piiloteltua, tapaamisia pidettiin salakapakoissa ja puistoissa tai julkisissa käymälöissä. Käymälöiden seinät toimivat myös seuranhakupalstana homoseksuaaleille miehille. Myöhemmin myös ravintolat yleistyivät tapaamispaikkoina niin homoseksuaaleille kuin lesboillekin.²³

Hymylehden kuvitus- ja kirjoitustyyli oli varsin sensaatiohakuista ja tavoitteena oli kiinnittää lukijan huomio tabuiksi määritellyillä aiheilla. Se loi kuitenkin jo 60-luvulla uudenlaista, myönteisempää kuvaa seksuaalivähemmistöistä ja heidän elämästään. Hymylehden ”Postia”-osiossa lukijat ottivat aktiivisesti kantaa lehden kirjoituksiin sekä toisinaan myös muiden lukijoiden kirjeisiin. Myös seksuaalivähemmistöjen edustajat uskaltautuivat ottamaan kantaa lehden kirjoituksiin. Huomioitavaa on, että Hymylehti valikoi saamastaan lukijapostista ne kirjeet, jotka julkaistiin. Useimmiten kyseessä oli mielenkiintoisimmat ja provosoivimmat kirjoitukset. Tällä tavoin lehden toimitus saattoi kontrolloida lehdessä käytävää keskustelua. Kirjeiden aitoudestakaan ei voida olla varmoja sillä on mahdollista, että Hymylehti on keskustelun herättämiseksi julkaissut sen toimittajien itse kirjoittamia kirjeitä.

1.1 Homoseksuaalit jalustalla

Vuonna 1967 Hymylehden toimittaja Markku Eronen haastatteli kansanedustaja ja pastori Jouni Apajalahtea seksuaalivähemmistöjen, tarkemmin homoseksuaalien oikeuksiin liittyen. Apajalahti oli antanut hallitukselle toivomusaloitteen, jonka mukaan hallituksen tulisi ryhtyä kiireellisiin toimenpiteisiin ”homoseksualistien rangaistavuudesta annettujen määräyksien muuttamiseksi siten, ettei samaan sukupuoleen sekaantuminen olisi rangaistava teko.”²⁵ Apajalahden perustelu aloitteeseensa on kuitenkin mielenterveydellinen. Hän väitti, että homoseksuaalisuus on ”persoonallisuudessa ilmenevien häiriöiden heijastumaa.”²⁷ Dekriminalisointi olisi

²² Juvonen 2015, 22.

²³ Juvonen 2002, 257-277.

²⁵ M. Eronen, ”Homoseksualistitkin ihmisen arvoiseksi?” (art.). *Hymylehti* 10/1967, 20.

²⁷ M. Eronen, ”Homoseksualistitkin ihmisen arvoiseksi?” (art.). *Hymylehti* 10/1967, 20.

hänen mielestään auttanut homoseksuaalisesti käyttäytyviä henkilöitä hakeutumaan hoitoon ja suuntautumaan kohti heteroseksuaalisuutta, jota Apajalahti kuvasi terveeksi seksuaalisuuden muodoksi.²⁸

Aikakauden käsitykset seksuaalisuudesta, sukupuolesta, tieteellinen ymmärrys homoseksuaalisuudesta mielenterveydellisen sairautena vaikutti selkeästi kielenkäyttöön ja keskusteluun homoseksuaalisuudesta. Toisaalta kristinuskon seksuaalietiikka ja käsitys miehestä, naisesta ja perheestä yhteiskunnan peruspilareina oli toinen Apajalahden mielipiteitä selittävä kehys, johon Hymylehti satoi artikkelin. Apajalahden ajatus tilaisuuden antamisesta kaikille oli luonteeltaan hyvä, mutta se ei tarkoittanut homoseksuaalisen käytöksen hyväksymistä. Homoseksuaalisuuden hän näki sairautena, joka täytyy parantaa. Jo kirjoituksen otsikko ”Homoseksualistitkin ihmisen arvoisiksi?” oli provosoiva. Sen mukaan seksuaalivähemmistöillä ei ollut samoja ihmisoikeuksia kuin muilla, joten he eivät olleet samanarvoisia. Hymylehti halusi herättää aiheella keskustelua ja lukijan mielenkiinnon. Haastattelussa keskityttiin myös nimenomaan homoseksuaalisiin miehiin. Lesboista tai transsukupuolisista ei ollut puhetta.

Haastattelun yhteyteen on lisätty kirje anonyymiltä henkilöltä A.A., joka kertoi olevansa homoseksuaali.²⁹ Kirjeen esittelyosiossa mainitaan, kuinka Hymylehti oli puhunut homoseksuaalien puolesta ja sai näiltä runsaasti kirjeiltä. ”Enemmän kuin vieteiltään ’normaalit’ osaavat kuvitellakkaan.”³⁰ Hymylehti nosti itseään esille puolestapuhujana, mutta samalla toisti kirjoituksellaan ajatusta homoseksuaalisuuden epänormaaliudesta. Teksti loi vaikutelman, jonka mukaan Hymylehdessä ikään kuin tunnusteltiin aihetta, eikä haluttu todeta lehden olevan puolesta tai vastaan. Tämän kaltainen linja näkyi lehdessä myös myöhemmin. Kirjeen kirjoittaja, nimimerkki A.A. kuvasi elämäänsä homoseksuaalina Suomessa. Pelko paljastumisesta, huoli omasta jaksamisesta ja ristiriitaiset tunteet lainkuuliaisuudesta nousivat esille. Kirje oli rehellinen kuvaus homoseksuaalin elämästä vuonna 1967. A.A vaati lain muutosta ja homoseksuaalien hyväksymistä. Itseään hän ei kokenut voivansa muuttaa yrityksistä huolimatta.³¹ Kirjeen julkaisemalla Hymylehti nosti esille Apajalahden aloitteen ja A.A:n kertoman välisen ristiriidan. Vastakkainasettelu nosti esille ajatuksen siitä, täytyisikö homoseksuaalisuutta käsitellä sairautena laisinkaan ja ovatko ihmiset kuitenkin

²⁸ M. Eronen, ”Homoseksualistitkin ihmisen arvoisiksi?” (haast.) *Hymylehti* 10/1967, 20.

²⁹ M. Eronen, ”Homoseksualistitkin ihmisen arvoisiksi?” (haast.) *Hymylehti* 10/1967, 21.

³⁰ M. Eronen, ”Homoseksualistitkin ihmisen arvoisiksi?” (haast.) *Hymylehti* 10/1967, 21.

³¹ M. Eronen, ”Homoseksualistitkin ihmisen arvoisiksi?” (haast.) *Hymylehti* 10/1967, 64.

samanarvoisia, jos heidän seksuaalisuuttaan pidettäisiin siltikin sairautena, mikä voi itsessään olla leimaavaa ja paheksuttavaa jos henkilö ei hakeudu hoitoon.

Vuonna 1968 Hymylehti julkaisi otsikolla ”Olemme onnellinen pari” artikkelin, joka oli Oulusta Tukholmaan muuttaneen Assar Allan Heinosen lähettämästä kirjeestä koottu, kahden aukeaman pituinen teksti. Heinonen halusi kirjeellään herätellä suomalaisia huomaamaan, kuinka tiukat lait Suomessa oli verrattuna muihin pohjoismaihin. Hän kertoi elämästään yksityiskohtaisesti kuvaten kuinka huomasi oman seksuaalisuutensa ja tapasi nykyisen kumppaninsa.³⁴ Heinonen kertoi myös käyneensä psykiatrilla tavoitteenaan saada hoitoa homoseksuaalisuuteensa, mutta hoidot eivät tuottaneet tuloksia. Tukholmaan muuton jälkeen hän tapasi kumppaninsa ja koki vuonna 1968 elävänsä onnellista ja hyvää elämää. Artikkelin kuvat olivat kuin mistä tahansa parisuhteesta. Niissä näkyy kahden miehen välinen läheisyys, mutta myös aivan arkisia tapahtumia, kuten kahvihetki.³⁵ Kuvista ei näy myöskään ajatus sukupuolirooleista tai siitä, että toinen parisuhteen osapuoli olisi jollain tavalla feminiinisempi ja ottaisi naisen roolin parisuhteessa.

Artikkelin johdannossa kuvattiin, että Heinoselle haluttiin antaa mahdollisuus tuoda esille omat ajatuksensa. Aikakauden yleistä ajattelua kuvasi kuitenkin se, kuinka toimittaja Timo Suoste mainitsi artikkelin johdannossa ettei sitä julkaista siksi, että ”hyväksyisimme hänen sukupuolisen poikkeavuutensa”.³⁶ Hymylehden kanta oli lausunnosta huolimatta, että ketään ei tulisi tuomita nopeasti ja pintapuolisesti. Edellä lainatut sanavalinnat kertoivat, että Hymylehti ei halunnut leimaa homoseksuaaleille suunnattuna lehtenä, vaikka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyviä juttuja olisi julkaissutkin. Hymylehti halusi profiloitua koko kansan lehtenä, jolle mikään aihe ei ollut tabu. Vuoden 1968 ensimmäisen lehden pääkirjoituksessa mainitaankin: ”Se, että Hymy puhuu asiat halki, on ollut sen ohjusmaisena nousun tärkein syy.”³⁷ Suomalaiset kaipasivat lehteä, joka otti kantaa rohkeasti. Sellaista journalismia Hymylehti tarjosi ja se näkyi myös lehden levikissä.

³⁴ T. Suoste, ”Olemme onnellinen pari” (art.). *Hymylehti* 8/1968, 86.

³⁵ T. Suoste, ”Olemme onnellinen pari” (art.). *Hymylehti* 8/1968, 88.

³⁶ T. Suoste, ”Olemme onnellinen pari” (art.). *Hymylehti* 8/1968, 87.

³⁷ ”Suomen suurin” (pk.). *Hymylehti* 1/1968.

1.2 Vähemmistöjen monet kasvot

Transsukupuolinen Weija Matalamäki sai vuoden 1967 viidennessä Hymylehdessä kertoa omista kokemuksistaan. Matalamäki oli transsukupuolinen nainen, joka työkseen harjoitti prostituutiota. Hänet oli juuri tuomittu neljän kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen haureuden harjoittamisesta samaa sukupuolta olevan kanssa.³⁸ Laki kielsi vielä vuonna 1967 homoseksuaaliset teot ja Matalamäki oli lain silmissä mies.

Ennen oikeudenkäyntiä Weijan kerrottiin olleen Pitkäniemen mielisairaalassa. Artikkelit ei tarkkaan kertonut, minkä vuoksi hän oli mielisairaalassa, mutta Weija oli sen mukaan keskustellut tilanteestaan ja halustaan muuttaa³⁹ sukupuoltaan yleislääkärin kanssa.⁴⁰ Sairaalassa hän kertoi olleensa miesten osastolla, jossa kuvasi ”kuinka miehet puhuttelivat häntä rouvaksi”⁴¹, joka kertoo muiden potilaiden hyväksyvistä suhteista Matalamäkeä kohtaan. Artikkelista ei selviä, tiesivätkö muut potilaat Matalamäen transsukupuolisuudesta, mutta naisen läsnäolo miesten osastolla itsessään viittaa tietoon Matalamäen erilaisuudesta. Tämän vuoksi toimittaja ei välttämättä kokenut tarpeelliseksi kertoa asiasta erikseen. Hymyn kirjoituksen sävy Weija Matalamäen kokemuksista oli suhteellisen neutraali ja osaltaan myötätuntoa herättävä, kun hän sai omin sanoin kertoa millaista elämä oli ja mitä hän elämältä kaipasi. Hymylehden kielenkäyttö Weijasta puhuttaessa korosti erityisesti muutosta ja sitä, että Weija ei ollut biologisesti nainen, mutta koki niin ”sielullisesti”.⁴² Tekstistä sai kuvan, että hän ei ollut mies, mutta ei täysin nainenkään.

Vuonna 1969 Hymyn toimittaja Lasse Salo oli valokuvaajan kanssa osallistunut Toisen säteen ryhmän järjestämään yksityistilaisuuteen ravintola Luccissa, Helsingissä. Toisen säteen ryhmä ei enää ollut vuonna 1969 yhdistysrekisterissä, mutta sen toimintaa jatkui siitä huolimatta. *Psyke Ry* muodostui *Toisen säteen* ryhmän seuraajaksi vuonna 1969 rekisteröitynä yhdistyksenä.⁴³ Molemmat toimivat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokoontumispaikkoina, sekä ajoivat näitä vähemmistöjä koskevia oikeuksia.⁴⁴ Salo kuvasi kirjoituksessaan tilaisuutta hyvin tarkasti ja paljastavasti kertoen jopa ravintolan osoitteen, sekä mainitsemalla paikalla olleita henkilöitä nimeltä. Kirjoituksen sävy oli

³⁸ H. Rahkonen, ”Weija etsii elämänsä” (art.). *Hymylehti* 5/1967, 30.

³⁹ Nykyaikana puhuttaisiin sukupuolen korjauksesta.

⁴⁰ H. Rahkonen, ”Weija etsii elämänsä” (art.). *Hymylehti* 5/1967, 31.

⁴¹ H. Rahkonen, ”Weija etsii elämänsä” (art.). *Hymylehti* 5/1967, 31.

⁴² H. Rahkonen, ”Weija etsii elämänsä” (art.). *Hymylehti* 5/1967, 30.

⁴³ L. Salo, ”Kielletyn rakkauden ravintola” (art.). *Hymylehti* 5/1969, 118.

⁴⁴ Mustola 2007, 25.

outoutta ja erilaisuutta korostava, mikä näkyy erityisesti Salon sanavalinnoissa. Hän kuvasi paikalla olleita henkilöitä esimerkiksi sanoin ”hamoseen pukeutunut karju” ja ”miehiset, latteakeuhkoiset tyttötöt” sekä ”erikoisuuksien harrastajat”.⁴⁵

Myös Tuula Juvonen on käsitellyt tätä artikkelia ja kuvaa osuvasti kuinka ”toimittajan oli ilmeisen vaikea löytää luontevaa suhtautumistapaa paikalla olleisiin transvestiitteihin, naispariskuntiin tai toisiaan tanssiin hakeviin miehiin.” Juvonen pohtii myös lehden sanavalintoja ja niiden vaikutusta.⁴⁶ Kirjoituksen tyyli kuvasti heteronormatiivisen yhteiskunnan totuttua ajattelua, että muu kuin heteroseksuaalisuus olisi jollain tavalla poikkeavaa käytöstä, jota tulisi ihmetellä ja paheksua. Salo mainitsi myös, kuinka paikalla olleet vieraat pyrkivät välttämään mukana ollutta kuvaajaa illan päättyessä.⁴⁷ Haastattelujakaan ei erityisemmin irronnut, sillä vieraat pelkäsivät identiteettinsä paljastumista. Kirjoituksen yhteydessä olevat kuvat olivat paljastavia ja sellaisia, että kuvissa olevat ihmiset olivat tunnistettavissa.

Hymylehti saikin lukijapalautetta artikkeliin liittyen myös itse seksuaalivähemmistöiltä. Salo kirjoitti artikkelissa myös seksuaalivähemmistöille tarkoitetun yhdistyksen Psyke Ry:n toiminnasta ja sen julkaisemasta seksuaalivähemmistöille suunnatusta 96 – lehdestä.⁴⁸ Hänen arvionsa lehdestä oli vähättelevä ja korosti seksuaalista sisältöä, jota hän kuvasi pornoksi. Hän lainasi suoraan kirjoituksia, jotka kertovat varsin tarkkaan homoseksuaalien tapaamispaikoista. Tällainen tieto saattoi aiheuttaa vaaraa monille, kun tapaamispaikka ei ollutkaan enää vain tietyn piirin tiedossa. Tieto tapaamispaikoista saattoi 1960-luvulla johtaa lain nojalla pidätyksiin ja jopa rikostuomioihin, jos paikalla olevat jäivät kiinni homoseksuaalisista teoista.

1.3 Postia! Risuja, ruusuja ja Raamatun jakeita

Eräs lehden ”Postia”- osiossa julkaistu kirje otsikolla ”poikkeava puheenvuoro” moitti lehteä artikkelin ”Kielletyn rakkauden ravintola” julkaisusta ja kertoi, kuinka tämän kaltaiset kirjoitukset vain hankaloittavat vähemmistöjen elämää. Hänen mukaansa ”nimi lehdessä vie työpaikan, asunnon, tuttavat ja viimeisetkin rippeet mielenterveydestä.”⁴⁹

⁴⁵ L. Salo, ”Kielletyn rakkauden ravintola” (art.). *Hymylehti* 5/1969, 117.

⁴⁶ Juvonen 2002, 112.

⁴⁷ L. Salo, ”Kielletyn rakkauden ravintola” (art.). *Hymylehti* 5/1969, 117.

⁴⁸ L. Salo, ”Kielletyn rakkauden ravintola” (art.). *Hymylehti* 5/1969, 119.

⁴⁹ ”Poikkeava puheenvuoro”. *Postia*. *Hymylehti* 6/1969, 112.

Vuonna 1969 pelko paljastumisesta oli aiheellinen, eivätkä kirjoittajan mainitsemat mahdolliset seuraukset olleet liioiteltuja, sillä homoseksuaalisista teoista saattoi saada rikostuomion. Hän näki aiemman lehden jutun negatiivisessa valossa vähemmistöjen turvallisuuden kannalta.

Juvonen tuo esille erityisesti artikkelin negatiiviset vaikutukset⁵⁰, minkä edellä kerrottu vahvistaa. Toisaalta artikkelit, jotka kertoivat homoseksuaalisuudesta ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien kirjeet ovat olleet myös auttava tekijä lehden lukijakuntaan kuuluville seksuaalivähemmistöjen edustajille. Tekstit kertoivat, että he eivät olleet yksin ja oli myös muita samankaltaisia ihmisiä, jotka kärsivät samoista ongelmista elämässään. Kirjoittaminen Psyke Ry:n toiminnasta ja 96 – lehdestä saattoi antaa tietoa seksuaalivähemmistöille ja auttaa heitä löytämään toimintaan mukaan. Toisaalta seksuaalivähemmistöjen omat kertomukset haastavasta tilanteesta ja elämästä saattoivat vaikuttaa myös valtaväestöön positiivisesti, kun aihetta normalisoitiin.

Kiitosta Hymylehdelle antoi esimerkiksi nimimerkki Keijo Enqvist, jonka mukaan ”on ehkä oireellista, että Suomessa vain yksi lehti puolustaa johdonmukaisesti ja avoimesti poikkeavien yksilöiden oikeutta elää samassa vapaudessa kuin enemmistö.”⁵¹ Vähemmistöjen piireissäkin oli jakaumaa sen suhteen oliko Hymylehden vaikutus positiivista vai negatiivista. Keskustelua aihe vaikutti herättävän.

Hymylehti nosti esille seksuaalivähemmistöjen oman äänen ja tarjosi heille alustan, jolla kertoa itse kokemuksistaan. Psyke Ry:n toiminnasta saatiin tietoa yhdistyksen puheenjohtaja Holger von Glanin haastattelusta, jossa tämä puhui avoimesti homoseksuaalien asemasta Suomessa. Hän otti kantaa myös käsittelyssä olevaan dekriminointilakiin.⁵² Edelleen useat artikkelit korostivat erilaisuutta tai lehden omin sanoin ”poikkeavuutta”. Holger von Glanin haastattelu olikin poikkeuksellinen, sillä toimittaja Veikko Ennala haki von Glanilta vastauksia monia askarruttaviin kysymyksiin, kuten voiko homoseksuaalisuudesta parantua.

”Postia” – osiota lukiessani minua yllätti se, kuinka paljon kirjeissä siteerattiin Raamattua ja perusteltiin mielipiteitä uskonnolla. Vuonna 1968 nimimerkki ”Murheellinen 30 – vuotias kotirouva” vannoi lopettaneensa Hymylehden tilaamisen sen syntisen sisällön

⁵⁰ Juvonen 2002, 112–113.

⁵¹ Keijo Enqvist – Helsinki, (kirj.). *Hymylehti* 4/1968, 89.

⁵² V. Ennala, ”Soita numeroon 90-604 692” (haast.). *Hymylehti* 7/1970, 36–39.

johdosta.⁵³ Eikä hän ollut ainoa joka tällaisesta puhui. Kuitenkin samankaltaisten, erityisesti homoseksuaalisuuden syntistä luonnetta korostavien kirjeiden julkaisu jatkui, mikä vahvistaa käsitystä, että Hymylehteä lukivat kaikki, mutta kukaan ei sitä halunnut myöntää. Eiväthän kirjeitä lähettäneet henkilöt muuten olisi voineet kommentoida seksuaalivähemmistöihin liittyviä aiheita.

Raamatun tekstejä käytettiin myös ajoittain puolustamaan erityisesti seksuaalivähemmistöjä, vaikka kirjoituksissa korostui puhe homoseksuaaleista. Sukupuolivähemmistöihin ei kirjeissä otettu kantaa. Vuoden 1968 puolivälissä ”Postia” – osiossa puolustettiin homoseksuaalisuutta ja sen sallimista siteeraamalla Raamatun kertomukseen siitä, kuinka Jumala loi ihmisen omaksi kuvakseen. Kirjoittaja esitti väitteen, jonka mukaan ”homoseksuaalinen sukupuolielämä on täysin tasa-arvoinen heteroseksuaalisen sukupuolielämän kanssa.”⁵⁴

Usein puheenvuoroissa näkyi vahvasti kristinusko. Sitä voi selittää se, että 95,4 prosenttia suomalaisista kuului luterilaiseen kirkkoon vuonna 1969.⁵⁵ Kristillisellä seksuaalietiikalla oli vahva vaikutus käsityksiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä, vaikka uskonto ei olisikaan ollut suuri osa kirkkoon kuuluvan elämää. Siksi on luonnollista, että se toimii määrittävänä kehyksenä useissa lehden kirjeissä tai artikkeleissa.

Aiemmat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kirjoittajat käyttivät itsestään sanaa ”sukupuolisesti poikkeava”. He olivat omaksuneet ympäristön seksuaalivähemmistöihin suhtautumisessa. Homoseksuaalisuus koettiin normaalista poikkeavana ja vääränlaisena. Tällainen narratiivi esiintyy useissa seksuaalivähemmistöjen lähettämässä kirjeissä erityisesti ennen 1970-lukua. Vaikka käytetyt termit ja ovat samankaltaisia, seksuaalivähemmistöihin kuuluvien kirjeet pyrkivät hakemaan hyväksyntää ja tasa-arvoa, kun taas muiden kansanosien edustajat useimmiten vastustavat heteroseksuaalisesta käytöksestä poikkeavuutta.

⁵³ ”Murheellinen 30-vuotias kotirouva” (kirj.) Postia. *Hymylehti* 4/1968, 89.

⁵⁴ ”H niinkuin homo” (kirj.) Postia. *Hymylehti* 7/1968, 70.

⁵⁵ Vuosikirja 1999, Kirkkohallitus 2001.

2 KAAPISTA ULOS (1971–1975)

Hymylehden kultakausi sijoittui 1970-luvun alkuun. Lehden kirjoitustyyli, sekä kuvat muuttuivat provosoivimmiksi eikä mitään peitelty. Alastomuus, seksi ja seksuaalisuus nousivat yleisiksi teemoiksi artikkeleissa. Julkisuuden henkilöt eivät välttyneet Hymylehden toimittajien hampailta ja yksityisasiatkaan eivät jääneet salaisiksi. Vuonna 1971 myös homoseksuaalisuus dekriminalisoitiin, vaikkakin samalla muodostettiin myös kehotuskieltolaki, joka kielsi homoseksuaalisiin tekoihin yllyttämisen.⁵⁶ Kehotuskiellosta huolimatta Hymylehdessä voitiin huomata juttujen määrän nousu, vaikka lehdessä oli ennenkin käsitelty seksuaalivähemmistöjä, oli kirjoitusten tyyli omalla tavallaan vapaampi ja yhä useampi uskaltanut puhumaan aiheista omalla nimellään. Postia-osion viesteistä on myös nähtävissä, että seksuaalivähemmistöt kokivat Hymylehden omakseen ja asioidensa julkittuoksi.

2.1 ”Homoseksualisteja” ja ”lesbolaisia”

Vuoden 1967 toisessa Hymy-lehdessä julkaistiin artikkeli nimeltä ”Missit Monsieur Mossen silmin”.⁵⁷ Tutkimukseni kannalta kiinnostavaa eivät ole missikisat, vaan Monsieur Mosse, joka nousi myöhemmin vuosina yhä uudelleen Hymy-lehden palstoille. Monsieur Mosse (oik. Raimo Jääskeläinen), nousi julkisuuteen 1960-luvulla erityisesti julkkisten meikkitaiteilijana. Mosse oli ensimmäinen suomalainen avoimesti homoseksuaali julkisuuden henkilö. Hän ei kuitenkaan kertonut avoimesti suuntautumisestaan ennen vuotta 1971, jolloin Hymy-lehti julkaisi laajan artikkelin Mossen elämästä, historiasta ja ennen kaikkea rakkauselämästä.⁵⁸ Huhut olivat kuitenkin ehtineet kiertää, ja artikkelin mukaan muun muassa Lenita Airistoa oli varoiteltu Mossen ”erikoisuudesta” hänen siirtyessään tämän asiakkaaksi.⁵⁹ Mossesta julkaistiin käsittelemiä vuosien varrella useita juttuja ja hänen elämäänsä seurattiin tiiviisti. Yleensä lehtijutuissa puitiin Mossen rakkauselämää. Hymylehti julkaisi myös hänen kirjoittamansa muistelmat useassa osassa eri numeroissa. Teksteissä ei juuri korostettu Mossen seksuaalista suuntautumista sen jälkeen, kun hän avoimesti kertoi asiasta itse.

⁵⁶ Suomen asetuskokoelma 1971 I, 20–22.

⁵⁷ I. Tuunainen, ”Missit Monsieur Mossen silmin.” (art.). *Hymylehti* 2/1967, 11.

⁵⁸ E. Petman & I. Tuunainen, ”Olen sellainen kuin olen – miksi sen salaisin?” (art.). *Hymylehti* 5/1971, 60–68.

⁵⁹ E. Petman & I. Tuunainen, ”Olen sellainen kuin olen – miksi sen salaisin?” (art.). *Hymylehti* 5/1971, 60.

Ensimmäinen lesboja koskevan juttu ilmestyi Hymyssä vasta vuonna 1971, mikä oli kiinnostavaa sillä homoseksuaalisuutta ja transsukupuolisia, erityisesti miehestä naiseksi sukupuoltaan korjanneita Hymylehti käsitteli jo ennen vuotta 1971. Naisten välisestä rakkaudesta ei kuitenkaan ollut mainintoja kuin satunnaisissa lehteen lähetetyissä ja siinä julkaistuissa kirjeissä. Tämä saattoi johtua homomiesten korostuneesta esilläolosta yhdistyksissä ja näin ollen myös julkisuudessa, sekä naisten asemasta 1970-luvun yhteiskunnassa.

”Kun nainen naista rakastaa” oli pitkä, nimenomaan lesboutta käsitellyt artikkeli, jonka toisella aukeamalla rohkeista kannanotoistaan ja suorasta tyylistään tunnettu Hymylehden toimittaja Veikko Ennala haastatteli lesboksi itseään mieltävää Laila Lukkarista. Haastattelu keskittyi monilta osin Lukkarisen seksuaalisiin kokemuksiin toisten naisten kanssa. Ennalan kysymykset liittyivät seksuaalisiin kokemuksiin ja fantasioihin, joita lesbo nainen saattoi kokea. Lukkarinen myönsi kysymysten olevan hieman kiusaannuttavia, mutta hän myös toivoi, että kirjoitus tulisi olemaan asiallinen. Hän koki artikkelin auttavan muita lesboksi itseään tuntevia huomaamaan, etteivät he olleet yksin.⁶²

Artikkeli alkaa lyhyellä luettelolla erilaisia fetissejä, eli seksuaalisia mieltymyksiä sekä seksuaalisuuksia. Tämän lisäksi luetteloon kuului persoonallisuuden häiriöitä, kuten narsismi. Kaikki nämä Ennala liitti ”sukupuolisiin vähemmistöihin” ja ”sukupuolisiin poikkeuksiin”.⁶⁴ Nämä määritelmät jo itsessään asettivat lukijalle kehykset, joiden kautta tarkastella lesboutta. Se määriteltiin sairaudeksi ja heteronormista poikkeavaksi. Kielenkäyttö oli erottelevaa ja erilaisuutta korostavaa. Lainsäädännön muutos sallivammaksi ei siis tarkoittanut sitä, että yhteiskunta ja ihmisten muodostamat ennakkooajatukset olisivat myös muuttuneet samaa tahtia.

Ennala ja Lukkarinen käyttivät termejä ”lesbolaisuus”, ”lesbismi” sekä ”homoseksualismi”. Erityisesti jälkimmäiset korostivat aatteellisuutta sanan ”-ismi”, päätteellä.⁶⁵ Toki seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt voitiin nähdä myös aatteellisena erityisesti, kun keskustelu liitettiin politiikkaan ja lakien muuttamiseen. Sana ”lesbo” oli

⁶² V. Ennala, ”Kun nainen naista rakastaa” (haast.) *Hymylehti* 1/1971, 59.

⁶⁴ V. Ennala, ”Kun nainen naista rakastaa” (haast.) *Hymylehti* 1/1971, 57.

myös käytössä artikkelissa, mutta enemmän lyhenteen asemassa, kuin erillisenä terminään. Kaikkia termejä kuitenkin käytettiin toistensa synonyymeina.

Lukkariselta kysyttiin selkeästi homoseksuaalisia miehiä enemmän hänen seksielämästään. Artikkelista saa vaikutelman lesboudesta fetissinä, johon ei niinkään liittynyt rakkautta, vaan seksi toimi pääosassa naisten välisissä suhteissa. 1970-luku oli monella tavalla vapautumisen aikaa, mutta naisia kohtasi edelleen erilaiset vaatimukset ja rajoitukset kuin miehiä. Julkisissa tiloissa tai ulkona olevan yksinäisen naisen oletettiin kaipaavan miesseuraa, mikä jo itsestään vaikeutti lesboksi itsensä kokevien seuranhakua ja turvallisen tilan löytämistä.⁶⁶ Esimerkiksi Psyke Ry:n jäsenistöön kuului yhdistyksen puheenjohtajan Holger Von Glanin mukaan noin 8000 henkilöä, joista homoseksuaaliset miehet olivat enemmistönä.⁶⁷ Naisten seksuaalisuutta pidettiin edelleen tabuna ja siitä puhuminen oli oma osansa Hymylehden kirjoittelua 1970-luvulla.

Myöhemmin vuonna 1971 ”Postia”- osiossa kommentoitiin Lukkarisen haastattelua. Nimimerkki ”Kaarina” kertoi olevansa 30-vuotias nainen, joka ei koskaan ollut ennen kuullutkaan lesboista ja koki sen olevan vain mielikuvitusta. Jälleen kirjeessä myös siteerattiin Raamattua kuten aiempina vuosina. Kirjoittaja siteeraa raamattua seuraavasti: ”...parempi naida kuin palaa.”⁶⁸ Irtoisuhteetkin olisivat siis olleet hyväksyttävämpiä, kuin lesbosuhteet. Kaarina kirjoitti, ettei asiasta saisi edes julkisesti puhua. Hymylehden vastaus tähän oli, että lehti oli vain esitellyt ”yhden poikkeavan ryhmän⁶⁹”. Lehden kanta pysyi niin ikään neutraalina. Toisaalta 1970 – luvun alun kontekstissa vastaus voidaan nähdä myös puoltavassa valossa.

2.2 Transsukupuolisuus puheenaiheena

Eva Britt Diana Forsman oli yksi niistä sukupuolivähemmistöihin kuuluvista henkilöistä, joita Hymylehti seurasi aktiivisesti ja monen vuoden ajan. Ensimmäisen kerran Forsman mainittiin aineistossani vuonna 1967 Weija Matalamäkeä käsittelevän artikkelin yhteydessä. Siinä Forsmanin kerrotaan katuvaan sukupuolenkorjausleikkausta ja olevan onneton, sillä hän oli ”sielullisesti mies”⁷⁰. Kiintoisaa onkin se, että tästä väitteestä ei mainittu vuonna 1972 tehdyssä artikkelissa mitään.

⁶⁶ Juvonen 2002, 233-234.

⁶⁷ V. Ennala, ”Soita numeroon 90-604 692” (haast.). *Hymylehti* 7/1970, 38.

⁶⁸ Kaarina. ”Kauhistuksen kauhistus!” (kirj.). *Postia*. *Hymylehti* 3/1971, 137.

⁶⁹ ”Voi voi Kaarina” (vastaus kirjeeseen.). *Postia*. *Hymylehti* 3/1971, 138.

⁷⁰ H. Rahkonen, ”Weija etsii elämänsä” (art.). *Hymylehti* 5/1967, 30.

Vuonna 1971 Hymylehti uutisoi laajasti Forsmanin saaneen myös rintaimplantit, jotka lehti oli hänelle kustantanut. Vasta rinnat ilmeisesti tekivät Forsmanista naisen: ”Eva Brita – siksihän häntä on tästä lähtien kutsuttava”.⁷¹ Vuonna 1972 Forsman oli jälleen Hymylehden otsikoissa, sillä hän oli tyytymätön kasvoihinsa, joita ei kokenut naiselliseksi.⁷² Weija Matalamäen artikkelin tavoin kirjoituksessa näkyi edelleen ymmärryksen hakeminen. Hymylehti korosti sitä, ettei tilanteelle voinut mitään ja Forsman oli vain oma itsensä.

Kuten aiemminkin transsukupuolisia henkilöitä käsitelleissä jutuissa, myös Forsmania käsitelleissä artikkeleissa korostettiin sukupuolen muuttamista, ei niinkään sen korjaamista. Forsmanista Hymylehti käyttää kuitenkin termiä ”hermafrodiitti”, joka oli tuolloin yleisesti käytössä oleva termi. Tällä tarkoitettiin intersukupuolista henkilöä, jonka ulkoiset sukupuolielimet saattavat olla ristiriidassa kromosomien määrän kanssa.⁷³ Hymy antoi artikkeleissaan äänen Forsmanille itselleen, joka kertoi avoimesti kokemuksistaan terveydenhoidossa ja omassa yhteisössään, jossa hän oli kokenut haukkumista ja syrjintää.

Hymylehden avuliaisuus luo kuvan sukupuolivähemmistöille myönteisestä lehdestä, mutta kuten aiemmin mainituissa artikkeleissa, kielelliset ilmaisut kertoivat toista. Vuoden 1972 kirjoittaja Erkki Wessman käyttää Eva Forsmanista nimityksiä kuten ”luonnonoikku” ja ”kahden sukupuolen yhteensulautuma”.⁷⁴ Kirjoituksessa käytettiin Eva Forsmanin syntymänimeä Kurt Forsman. Sen mainitsemien muistutti lukijaa hänen syntymässä määritellystä sukupuolestaan. Forsmanin mainittiin olevan myös oman asuinalueensa kummajainen ja syntipukki.⁷⁵ Hänen kokemuksensa yhteisössään vahvistivat tämän väitteen, mutta Hymylehden teksti ei pyrkinyt korjaamaan väittämiä. Jälleen nousee esiin sävyjen ristiriita Hymylehden kirjoituksissa. Toisaalta se levitti tietoutta ja haki hyväksyntää, mutta samaan aikaan lehti korosti erilaisuutta, poikkeavaa elämäntapaa ja muutosta. Wessman myös ilmoitti, että lehti tulisi kertomaan Forsmanin ”muodonmuutoksesta” eli korjausprosessista lisää.

⁷¹ E. Petman, ”Siinä ovat Kurt Forsmanin uudet rinnat – suoraan Amerikasta” (art.). *Hymylehti* 6/1971, 81-83.

⁷² E. Wessman, ”Antakaa minulle naisen kasvot” (art.). *Hymylehti* 4/1972, 122-124.

⁷³ Tieteen termipankki 19.12.2022: Ihmistieteet: biologinen sukupuoli.

⁷⁴ E. Wessman, ”Antakaa minulle naisen kasvot” (art.). *Hymylehti* 4/1972, 122.

⁷⁵ E. Wessman, ”Antakaa minulle naisen kasvot” (art.). *Hymylehti* 4/1972, 123.

Hymylle Eva Forsmanin tarina oli vain lukijoita keräävä ja jollain tasolla järkyttävä aihe, jolla herättää keskustelua ja tavoitella uusia lukijoita. Forsman kykeni käyttämään Hymyn antamaa hyväkseen saaden lehden rahoituksella haluamansa leikkaukset, jonka vuoksi hän mahdollisesti suostui Hymylehden haastatteluihin. Toisaalta Marko Aho kertoo tutkimuksessaan Hymylehden toimittajien olevan taitavia manipuloimaan ja suostuttelemaan⁷⁶. Ei voida kuitenkaan tietää, millaisia muita vaikutuksia julkisuus toi hänen elämäänsä.

Transsukupuolisia miehiä ei tutkimissani lehdissä käsitelty oikeastaan lainkaan tai heidät miellettiin lesboiksi. Artikkelissa ”Kielletyn rakkauden ravintola” mainittiin miehistä tyttötyöistä⁷⁷. Kyseinen kuvaus saattoi viitata lesboihin tai sitten transsukupuolisiin miehiin. Sukupuoltaan naisesta mieheksi korjaavat eivät ilmeisesti halunneet tuoda asiaa transnaisien tavoin esille eikä heidän kysymyksiään tai kirjoituksiaan näkynyt myöskään Hymylehden julkaisemissa kirjeissä. Tähän saattoi vaikuttaa jo aiemmin mainitut erilaiset naisia kohtaavat oletukset, jotka luonnollisesti olivat merkittävä osa myös transmiesten elämää.

2.3 Fetissi, sairaus ja synty – vaiko sittenkin vain ominaisuus?

Monet tutkimuksessani seksuaali- ja sukupuolivähemmistöaiheita käsittelemäni artikkelit olivat luonteeltaan neutraaleja tai enemmän positiivisesti kuin negatiivisesti virittäytyneitä. Vuonna 1972 Hymylehti julkaisi Matti Vehviläisen kirjoittaman artikkelin otsikolla ”Lastenvaunujen polttajakin kuuluu sukupuoliseen vähemmistöön”⁷⁸. Artikkelissa kuvattiin henkilöä, joka sytyttää mitä ilmeisimmin tyhjät lastenvaunut palamaan ja katselee sitä tyytyväisenä hetken ennen kuin jatkaa matkaansa. Millä tavalla tämä sitten liittyy seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin?

Ensimmäiseksi on huomattava, että sanalla ”sukupuolinen vähemmistö” tarkoitettiin seksuaalisia suuntauksia. Vehviläinen kasaa edellä mainitun termin alle niin homoseksuaalit, pyromaanit, tirkistelijät kuin myös erilaiset fetissit. Kirjoituksen tarkoitus oli vakuuttaa, että ihmisiä on monenlaisia, eikä ketään heteroseksuaalisuudesta ja normaalista poikkeavaa tarvitsisi vihata. Tekstin sävy oli provosoiva. Se pyrki sivistämään, mutta tuhopolttajan vertaaminen homoseksuaaleihin ei luonut positiivisia

⁷⁶ Aho 2003, 323.

⁷⁷ L. Salo, ”Kielletyn rakkauden ravintola” (art.). *Hymylehti* 4/1969, 117.

⁷⁸ M. Vehviläinen, ”Lasten vaunujen polttajakin kuuluu sukupuoliseen vähemmistöön” (art.). *Hymylehti* 2/1972, 13-15.

mielikuvia seksuaalivähemmistöistä, enemmänkin päinvastoin. Voidaan sanoa, että vertauskohtien valinta ainoastaan korosti epänormaaliutta. Hymylehti oli vuoteen 1972 mennessä haastatellut jo useita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä, mutta tähän kirjoitukseen ei oltu vähemmistön näkökulmaa aiheesta tuotu lainkaan. Artikkelit vaikuttivat osaltaan jopa Vehviläisen omalta mielipidekirjoitukselta sillä perusteluja hän ei väitteilleen esittänyt.

Vuonna 1974 Hymylehti alkoi julkaista kysymyspalstaa, jossa tanskalainen aviopari Inge ja Sten ratkoi kysyjien erilaisia ongelmia seksiin, parisuhteisiin ja seksuaalisuuteen liittyen. Palstalla julkaistiin myös seksuaalivähemmistöjen kysymyksiä ja huolia, joihin myös vastattiin asiallisesti ja hyväksyvästi.

Heteroseksuaalisuudesta poikkeavia seksuaalisuuksia pidettiin yhä mielenterveydellisenä sairautena ja esimerkiksi homoseksuaalisuus poistettiin tautiluokitukselta vuonna 1981⁷⁹ Hymylehden julkaisemissa vastauksissa näkyi uudenlainen hyväksyminen ja näkemys: ”ei ole homoseksualistien syy, että he ovat sukupuolisesti muista poikkeavia”.⁸⁰ Erityisesti vuonna 1974 numerossa 11 palstalla keskityttiin seksuaalivähemmistöihin liittyviin kysymyksiin ja Inge ja Sten vastasivat niihin omien sanojensa mukaan kirjallisuuden ja tutkimuksen pohjalta. Lähteitä käytetylle aineistolle ei kuitenkaan ilmoitettu.

Hymylehti toi julkaisullaan asiallista tietoutta vähemmistöistä niin heille itselleen kuin muillekin lukijoille. Neutraali ja tieteellinen näkökulma rikkoi ennakkoluuloja ja oikaisi väärinkäsityksiä. Huomattavaa on, että myös sanan ”homoseksualisti”, käyttö väheni tulevissa lehdissä ja sen sijaan termi ”homoseksuaali” yleistyi. Tämä kertoo aiheen lisääntyneestä normalisoinnista ja aatteellisuuden käsityksen poistumisesta. Hymylehden aiempi ristiriitainen suhtautuminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin alkoi muuttua selkeästi puolustavampaan suuntaan.

Vuoden 1974 loppupuolella Hymylehden kahdeksas numero aloitti kiivaan keskustelun erityisesti kirkon suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen, kun se julkaisi Seppo Kivistön haastattelun. Kivistö oli aiemmin *Ilta-Sanomissa* kertonut salanimen turvin olevansa Suomen evankelisluterilaisen kirkon nuorisotyöntekijä ja homoseksuaali.⁸¹ Hänen

⁷⁹ M. Socada, ”Kun potilas ei olekaan hetero” (art.) *Duodecim* 1998.

⁸⁰ I. & S. Hegeler, ”Inge & Sten” (kysymyspalsta). *Hymylehti* 11/1974, 61.

⁸¹ A. Angel, ”Homoseksuaali Jumalan armosta” (art.). *Hymylehti* 8/1974, 82.

henkilöllisyytensä oli kuitenkin paljastunut työnantajalle ja johtanut siihen, että seurakunnan kirkkoherra oli ehdottanut Kivistön työsuhteen päättämistä.⁸² Artikkelista kävi ilmi, että suurin ongelma oli juuri Kivistön seksuaalisen suuntautumisen julkistaminen. Hän koki itse, ettei ollut tehnyt mitään väärää eikä näin ollen suostunut eroamaan kirkosta, vaan tahtoi olla ylpeästi oma itsensä sekä nuorisotyöntekijä. Kirkon oma suhtautuminen oli hyvin jyrkkä, eikä homoseksuaalisuutta pidetty lainkaan hyväksyttävänä piirteenä, ainakaan jos se oli julkista.⁸³

Kiinnostavaa haastattelussa on se, että Kivistön oma mielipide erosi kirkon vallitsevista käsityksistä ja Raamatun tulkinnasta. Hän tulkitsee Uuden testamentin jo hyväksyvän homoseksuaalisuuden. Kivistö tulkitsee Uuden testamentin seuraavasti: "...se on katsottu luvalliseksi siinä mielessä, että heidän sielunsa ja mielensä tasapaino säilyy, koska heillä on jotakin miksi elää."⁸⁴ Kuten artikkelin otsikko kertoo, on hän ”homoseksuaali Jumalan armosta”.⁸⁵

Artikkeli nosti keskustelua niin tulevilla kirjeillä kuin lehden loppuvuoden numeroissa. Ylilääkäri Einar Salovaara otti seuraavassa lehdessä kantaa homoseksuaalisuuteen kertoen sen olevan harvinaista, mutta luonnollista.⁸⁶ Siksi hänen mielestään kirkon pyrkimys erottaa Kivistö seksuaalisuutensa vuoksi oli naurettava. Artikkelin otsikko ”Papistossakin on aina ollut homoja”⁸⁷ oli lainaus Salovaaran omista sanoista. Edellä mainitun lainauksen valinta otsikoksi selkeästi pyrki herättämään lukijoissa keskustelua.

Pari numeroa myöhemmin toimittaja Veikko Ennala julkaisi oman kirkon kantaa puoltavan kirjeensä, joka oli osoitettu Seppo Kivistölle. Hän väitti, että homoseksuaaleilla on taipumusta pedofiliaan, minkä vuoksi Kivistö ei sopinut nuorisotyöhön. Väitöksiään Ennala perusteli kuulemillaan puheilla Kivistön käytöksestä nuorten poikien kanssa. Mitään todisteita hän ei kirjoituksessaan esittänyt.⁸⁸ Verrattuna Ennalan aiempiin kannanottoihin homoseksuaalisuuden puolesta ja sen hyväksymisestä on kirje hyvin erilainen. Erityisesti keskustelu pedofilian ja homoseksuaalisuuden yhteydestä oli kyllä

⁸² A. Angel, ”Homoseksuaali Jumalan armosta” (art.) *Hymylehti* 8/1974, 82.

⁸³ A. Angel, ”Homoseksuaali Jumalan armosta” (art.) *Hymylehti* 8/1974, 82.

⁸⁴ A. Angel, ”Homoseksuaali Jumalan armosta” (art.) *Hymylehti* 8/1974, 84.

⁸⁵ A. Angel, ”Homoseksuaali Jumalan armosta” (art.) *Hymylehti* 8/1974, 82.

⁸⁶ A. Angel, ”Homoseksuaali Jumalan armosta” (art.) *Hymylehti* 8/1974, 82.

⁸⁷ A. Angel, ”Homoseksuaali Jumalan armosta” (art.) *Hymylehti* 8/1974, 82.

⁸⁸ V. Ennala, ”Kyllä kirkon kannan ymmärtää”. Veikko Ennala – kirjeitä henkilöille. *Hymylehti* 10/1974, 139.

noussut esiin aiemminkin, mutta kiinnostavaa on, miksi tätä stereotypiaa haluttiin yhä pitää yllä.

Vallitsevat moraalikäsitteet seksuaalivähemmistöjen poikkeavuudesta ja luonnottomuudesta olivat yhä pinnalla, vaikka laittomia homoseksuaaliset teot eivät enää olleet. Veikko Ennalan kannanotto aiheeseen ja pedofilian nostaminen esille homoseksuaalisuudesta puhuessa luo jälleen ristiriidan hänen aiempiin kirjoituksiinsa verrattuna. Jo seuraavassa numerossa Seppo Kivistö vastasi Veikko Ennalan kirjoitukseen väittäen hänen väitteidensä perustuen puhtaasti ennakkoluuloihin.⁸⁹ Hän nostikin esille kirjoituksen sävyn ja sen, kuinka se vain vahvistaa ennakkoluuloja homoseksuaaleista⁹⁰. Hymylehden päätös julkaista vastauskirje kertoo osaltaan siitä, että lehti haluaa pitää kiinni kannastaan antaa kaikille ääni.

Vuoden 1975 neljännessä lehdessä Hymylehti kirjoitti jälleen lesbolaisista. Vuoden 1971 lesboutta käsitelleeseen haastatteluun verrattuna se korosti vähemmän lesbojen seksielämää ja kertoi enemmän naisten välisestä rakkaudesta sekä arjesta. Se nostaa ensimmäisen kerran esille, kuinka lesbot elävät aivan normaalia avioelämää, kuten mikä tahansa heteropari. Kirjoitus otti myös kantaa kirkon mielipiteeseen seksuaalivähemmistöistä. Artikkelin kuvitus taas loi toisenlaista kuvaa ja oli todennäköisesti suunnattu lehden mieslukijoille, sillä kuvassa on kaksi alastonta naista seksuaalisesti kuvattuna.⁹¹ ”Lesbolaisuus” termin käyttö ei vaikuttanut vähentyneen samalla tavoin kuin termin ”homoseksualisti”.

Vaikka kirjoittelu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä lisääntyi jonkin verran vuoden 1971 jälkeen, vuonna 1975 keskustelu vaikutti vähenevän. Tämä voi johtua siitä, että dekriminallisoinnista ja sen tuomasta vilkkaasta keskustelusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyen oli kulunut jo useampi vuosi. Tämän lisäksi Lex Hymy rajoitti Hymylehden kirjoittelua, joka oli ollut erityisesti vähemmistöjen kohdalta provosoivaa ja usein myös yksityisyyttä loukkaavaa

Lehteen tulleiden kirjoitusten ja sen julkaisemien artikkelien perusteella voidaan päätellä, että Hymylehdessä koettiin, että on hyväksi puhua valtaväestöstä poikkeavista ihmisryhmistä, kuten homoseksuaaleista. Jälleen Hymylehti antoi äänen

⁸⁹ Seppo T. Kivistö, Nuorisonohjaaja, ”Kivistö Ennalalle” (kirj.). *Hymylehti* 11/1974, 138.

⁹⁰ Seppo T. Kivistö, Nuorisonohjaaja, ”Kivistö Ennalalle” (kirj.). *Hymylehti* 11/1974, 138.

⁹¹ Ks. sivu 11 ”Olemme onnellinen pari” – kuvitus homomiehistä.

seksuaalivähemmistölle, vaikkei sitä suoraan myöntänyt tekevänsä. Lesbot olivat äänessä myös vuosina 1973 ja 1974 kirjepalstoilla. Vuoden 1973 loppupuolella Postia – osiossa julkaistiin neuvoa hakeva kirje nimimerkiltä ”yksi lesbo”⁹⁵. Kirjoittaja kuvasi jopa runollisin sanoin lesbona olemisen yksinäisyyttä ja yhteisön puuttumista.⁹⁶ Hän haki neuvoa ja apua kanssasisariltaan Hymylehden kirjepalstan kautta. Vastaus kirjeeseen tuli alkuvuodesta 1974 Hymylehden postia- palstalla. Kirjoittaja puhui omista kokemuksistaan lesbona Suomessa ja ilmaisi kokevansa samanlaisia tunteita, kuin vuoden 1973 kirjeen kirjoittaja. Hän myös kiitteli Hymylehteä, joka hänen mukaansa antoi palstatilaa heidän puheilleen ja kokemuksilleen.⁹⁷

Vuonna 1974 postia osastolla julkaistiin jo useampia seksuaalivähemmistöjä puolustavia kirjeitä. Yksi niistä tosin väitti Hymylehden syrjineen seksuaalisesti poikkeavia ja ettei heidän kirjeitään olisi julkaistu. Hymylehti kiisti tämän ja kertoi julkaisseensa useita positiivisia juttuja heistä, mikä oli aivan totta. Lukija väitti ettei ollut nähnyt yhtään ”poikkeavien kirjeitä”⁹⁸, vaikka niitä oli aiempina julkaistu useita, kuten tutkimuksessanikin voidaan huomata. Ei voida kuitenkaan tietää, milloin kyseinen kirje on Hymylehden toimistoon saapunut ja onko se päätetty julkaista vasta huomattavasti myöhemmin, kuin tarkoitus. Hymylehteen mainittiin usein saapuvan runsaasti kirjeitä, joten tällainen oli hyvinkin mahdollista.

⁹⁵ Yksi lesbo, ”Sisar kärsivä” (kirj.). *Hymylehti* 8/1973, 106.

⁹⁶ Yksi lesbo, ”Sisar kärsivä” (kirj.). *Hymylehti* 8/1973, 106.

⁹⁷ Anjuska, ”Sinulle ”yksi lesbo.”” (kirj.). *Hymylehti* 2/1974, 93.

⁹⁸ Vincella Vaude, ”Älkää syrjikä poikkeuksellisia” (kirj.). *Hymylehti* 2/1974, 93.

LOPPULAUSE

Hymylehti antoi varsin monipuolisen kuvan mielipiteistä ja keskusteluista, sekä niiden muuttumisesta aikakauslehtien näkökulmasta ja siinä oli odotettua enemmän keskustelua seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. Tämä voi selittyä sillä, että homoseksuaalisuuteen ja transsukupuolisuuteen liittyvät artikkelit olivat 1960 – 1970 luvuilla juuri sellaisia aiheita, joilla oli niin sanottua shokkiarvoa, koska homoseksuaaliset teot oli täysin kielletty ja rangaistavia. Hymylehti otti nämä aiheet käsittelyyn jo 1968, mikä oli aikaansa nähden edistyksellistä, vaikkakin tavat, joilla journalismia tehtiin, olivat aika ajoin eettisesti kyseenalaisia.

Kirjoitusten määrässä ei ollut nähtävää erityistä nousua vuoden 1971 jälkeen, mutta niiden sävy muuttui selkeästi positiivisempaan suuntaan. Yhä useampi seksuaali- tai sukupuolivähemmistön kuuluva henkilö sai mahdollisuuden tuoda oman kantansa esille. Juttujen tyyli myös monipuolistui, kun kuvaan astuivat lesbot ja heidän kokemuksensa, vaikka homoseksuaaleihin miehiin verrattuna näkyvyys oli edelleen vähäistä. Lesbojen näkyvyys 1970- luvun mediassa olisi oiva jatkotutkimuksen aihe. Transmiesten näkyvyyttä tai pikemminkin sen puutetta olisi myös mielenkiintoista käsitellä tutkimuksessa. Miksi heistä ei kirjoitettu?

Hymylehden pääasiallinen tavoite oli suuri levikki ja tuotot. Siksi se pyrki tavoittamaan mahdollisimman suuren osan suomalaisista skandaalinhakuisilla ja tabuja rikkovilla kirjoituksillaan. Tärkeintä oli, että lehteä ostettiin. Hymylehti ei siis suoranaisesti pyrkinyt toimimaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen eduksi, mutta epäsuorasti vaikutti näiden vähemmistöjen hyväksymiseen ja tiedon levittämiseen.

Laajan levikin tavoittelu johti moniäänisyyden lisääntymiseen lehdessä ja toisaalta käsitellessään tabuiksi miellettyjä aiheita, se normalisoi niitä. Toki Hymylehti ei ollut ainoa erityisesti seksuaalitabuja rikkova lehti. Esimerkiksi Jallu käsitteli hyvin paljon samankaltaisia aiheita. Hymy oli kuitenkin tarkoitettu laajalle yleisölle ja nousi selkeästi esiin kirjoituksillaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. Olisikin kiintoisaa perehtyä suomalaisten aikakauslehtien kirjoittelun sävyyn seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä laajemmin.

LÄHDELUETTELO

I PAINETUT LÄHTEET

1. Lähde -ja asiakirjajulkaisut

Suomen asetuskokoelma 1971 I (1972), Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Suomen asetuskokoelma 1974: *Laki rikoslain 27 luvun muuttamisesta* N:o 908–925. Helsinki, Eduskunnan kirjasto.

2. Sanoma- ja aikakauslehdistö

Hymylehti : *Lehti nyky- ja ikinuorille (Hymy)* vuosikerrat 1967-1975.

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aho, Marko 2003: *Hymylehti ja uusi sensaatiojournalismi. Arkinen kumous*. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva. s. 316-339. Toim. Matti Peltonen, Vesa Kurkela, Visa Heinonen. Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

Heinonen, Visa 2003: *Nuoriso mainonnan kohteeksi – kovaa menoa ja meininkiä*. Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva. s. 112-133. Toim. Matti Peltonen, Vesa Kurkela, Visa Heinonen. Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

Hines, Sally 2007. *Transforming gender. Transgender practices of identity, intimacy and care*. The policy press.

Juutisenaho, Julius 2016: ”*Suomen kansa kuolee sukupuuttoon, kun miehet ovat keskenään.*” *Seksuaalivähemmistöjä käsittelevät lehtikirjoitukset homoseksuaalisuuden dekriminointiprosessin aikana vuosina 1970–1971 sekä sairausluokituksen poistamisen yhteydessä vuosina 1979–1981*. Pro gradu -tutkielma, historian ja etnologian laitos, Jyväskylä.

Juvonen Tuula 2015: *Kaapista kaapin päälle. Homoseksuaaliset ihmiset ja heidän oikeutensa edustuksellisessa politiikassa*. Vastapaino.

Juvonen Tuula. 2002: *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Vastapaino.

Kati Mustola 2007: *Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historiaa*. Sateenkaari suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Toim. Kati Mustola & Johanna Pakkanen. Vantaan kaupunginmuseo.

Kirkkohallitus 2001: *Seurakuntien väkiluku, henkilöstö, toiminta ja talous*. Vuosikirja 1999.

Puroila, Anna-Maija 2002: *Erwing Goffmanin kehysanalyysi sosiaalisen todellisuuden jäsentäjänä*, Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. tutkimusraportteja ja selvityksiä 41. Lapin yliopisto.

Pusa, Laura: *Suurempaan vapauteenkö? ” : parisuhde ja seksuaalisuus Jallu-lehdessä vuosina 1958–1968*. Historian pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto.

Socada, Maria 1998: *Kun potilas ei olekaan hetero*. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim. 114(5):425-.